

მაკა თეთრაძე

ქართული საენათმეცნიერო ტერმინოლოგიის განვითარების გზა

საარქივო მასალებისა და პირველი ტერმინოლოგიური ლექსიკონების მიხედვით

აკადემიკოს გიორგი ახვლედიანის პირადი არქივი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მუზეუმის კუთვნილებაა და უამრავ საინტერესო მასალას შეიცავს ქართული ენათმეცნიერების ისტორიის კვლევისათვის. სწორედ ამ არქივში აღმოჩენილი ოქმები გახდა საფუძველი წერილისა, რომელშიც განვიხილავთ ქართული საენათმეცნიერო ტერმინთა ჩამოყალიბების ისტორიის ერთ ღირსაცნობ ფურცელს.

ქართულ საენათმეცნიერო ტერმინთა შექმნასა და დამკვიდრებას დიდი ხნის ისტორია აქვს, მაგრამ კვლევის სპეციფიკიდან გამომდინარე, ჩვენ მხოლოდ მე-20 საუკუნის იმ პერიოდს განვიხილავთ, როდესაც ეს საქმე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობისას (1918-1921) სახელმწიფოს მიერ დაგეგმილი ენობრივი პოლიტიკის უშუალო ნაწილი გახდა. ხოლო საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ წლებში ერთგვარად ინერციულად გაგრძელდა, რადგანაც საბჭოთა კავშირის ენობრივი პოლიტიკის პირველი პერიოდის კონცეფციას დიდად არ ეწინააღმდეგებოდა (შლამენტოხი და სხვ. 2008: 16-17). ამ პერიოდშიც ენობრივი პოლიტიკა ენის სტანდარტიზაციის საკითხებსა და ტერმინოლოგიის შექმნასაც მოიცავდა.

ცენტრალიზებული პოლიტიკის წარმოება ქართული სალიტერატურო ენის უნიფიკაციისათვის დაიწყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაფუძნებასთან ერთად, სწორედ ამ პერიოდში შეიქმნა სასწავლო კომიტეტის მიერ საორგანიზაციო კომიტეტი, რომელსაც უნდა მოემზადებინა საერთო ყრილობისათვის (იმდროინდელი ტერმინით – კონფერენციისათვის) სალიტერატურო ქართულის ნორმათა შესახებ პროექტები.

კონფერენციის მიზანი გამოქვეყნდა 1920 წლის სახალხო საქმეში; როგორც მასალიდან ჩანს, ეს უნდა ყოფილიყო საერთო სახალხო რეფორმის დასაწყისი: „ყრილობის მიზანია მოსპოს ის სხვა და სხვაო-

ბა, რომელიც დღევანდელს სამწერლო ენას ახასიათებს და მერყეუ ფორმათა ნაცვლად შეიმუშავოს და დაამკვიდროს ყველასათვის ერთგვარად სავალდებულო სალიტერატურო ქართულის ნორმები“ (სახალხო საქმე, 1920: 3).

გამოქვეყნდა ასევე ყრილობის შემადგენლობა და საორგანიზაციო კომიტეტის მოვალეობები: ყრილობაზე მოწვეულები იყვნენ: სასწავლო კომიტეტი მთელი შემადგენლობით, განათლების სამინისტროს წარმომადგენლები, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან და მწერალთა კავშირიდან ორ-ორი წარმომადგენელი, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებიდან და საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებიდანაც – თითო-თითო პირი, მასწავლებელთა კავშირიდან კი – 2 წარმომადგენელი.

კომისიის შემადგენლობა ასეთი იყო: აკაკი შანიძე, კორნელი კეკელიძე, გიორგი ახვლედიანი, ვუკოლ ბერიძე, სერგი გორგაძე, ასევე დიმიტრი უზნაძე (კეკელიძე 1921: 3). კომისიას უნდა შეეკრიბა სალიტერატურო ენაში არსებული სადავო საკითხები გაზეთებიდან თუ პერიოდული გამოცემებიდან, გარკვეული სისტემით დაელაგებინა და ყრილობისათვის წარედგინა. ასევე, უნდა მოემზადებინა რამდენიმე მოხსენება სხვადასხვა აქტუალურ საკითხზე, კერძოდ, ორთოგრაფიის ისტორიაზე, ქართული ენის კილოებზე, საორთოგრაფიო საკითხებზე, კომპოზიტებსა და სხვა. იქვე ჩამოთლილია სადავო საკითხთა ნაწილი ფონეტიკიდან, მორფოლოგიიდან, სინტაქსიდან...

მათვე გათვალისწინებული ჰქონდათ, თუ როგორ უნდა გატარებულიყო ეს რეფორმები ცხოვრებაში: ყრილობის დადგენილებანი გადაეცემოდა სასწავლო კომიტეტს დასამტკიცებლად და საბოლოო სანქციას მისცემდა განათლების სამინისტრო, რომელსაც უნდა გამოექვეყნებინა დადგენილებანი და ყველასათვის სავალდებულო გაეხადა მიღებული ფორმების გამოყენება.

ყრილობა 1920 წის 24 მაისისათვის იყო დაგეგმილი, მაგრამ არ ჩატარებულა. კომისიამ კი 1920 წლის 4 აპრილს დაწყებული მუშაობა გააგრძელა და უკანასკნელი სხდომა 1921 წლის 16 აპრილს ჩაატარა. კომისიამ სულ რამდენიმე ნაშრომის (პროექტის) გამოქვეყნება მოახერხა: 1. აკაკი შანიძის „სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში“ - პროექტი ორთოგრაფიული რეფორმისათვის (1920 წ.); 2. გ. ახვლედიანის „ერუ mediae ქართულში“ (1920 წ.); 3. კ. კეკელიძის მიერ შედგენილი „სალიტერატურო ქართულისათვის“ პროექტი ქართული ორთოგრაფიის სა-

კითხვების მოსაწესრიგებლად შემუშავებული საორგანიზაციო კომისიის და მიღებული სასწავლო კომიტეტის მიერ (1921 წ.); ხოლო ს. გორგაძის შრომა „ახალი სალიტერატურო ქართულის ისტორიიდან (1950-1820)“, რომელიც 1920 წლისთვის უკვე გამოსაცემად მომზადებული იყო, მხოლოდ 1925 წელს დაიბეჭდა, ისიც – არასრულად.

1921 წელს საქართველო საბჭოთა ოკუპაციის მსხვერპლია. თუმცა პირველ წლებში საბჭოთა ხელისუფლება იმგვარადვე განაგრძობდა სახელმწიფო ენაზე ზრუნვას, რასაც 1921-1922 წლებში სახელმწიფო ენის დაცვასთან დაკავშირებული დეკრეტები და ცირკულარებიც მოწმობს (კონსტიტუციური აქტების კრებული 1983).

საერთო ყრილობის საორგანიზაციო კომისიამ 1921 წელს განათლების სახალხო კომისარიატის მიერ დაარსებულ სახელმწიფო სამეცნიერო საბჭოს შემადგენლობაში გადაინაცვლა, რომელსაც ტერმინოლოგიური თუ სხვა ენობრივი საკითხების დამუშავება დაევალა (ლეჟავა, აფრიდონიძე 1991: 66). სწორედ ამ სამეცნიერო საბჭოს მიერ არის ჩამოყალიბებული ტერმინოლოგიის სექცია, რომლის სხდომათა ოქმებიც გ. ახვლედიანის პირად არქივში აღმოვაჩინეთ.

ოქმები სულ 10-ია, მოიცავს პერიოდს 1922 წლის 22 ოქტომბრიდან 1923 წლის 21 იანვრამდე. სხდომათა თავმჯდომარე გ. ახვლედიანია, სხდომას ესწრებიან და შესაბამისად სექციის წევრები არიან: ა. შანიძე, კ. კეკელიძე, გ. ნათაძე, დ. უზნაძე, ს. მოსეშვილი.

როგორც პირველივე ოქმიდან ჩანს, სექციის შექმნის საფუძველი სამეცნიერო საბჭოს დადგენილებაა, ხოლო მიზანი – ტერმინოლოგიის განხილვა. სექციამ პირველ რიგში საენათმეცნიერო ტერმინოლოგიაზე მუშაობა გადაწყვიტა.

ოქმებში გადმოცემულია მსჯელობა სხვადასხვა სადავო საკითხზე, მსჯელობის ბოლოს, ოქმებში ასახულია მიღებული და უარყოფილი ფორმების სია ერთმანეთის პარალელურად. მაგ., სამეცნიერო ტერმინად მიჩნეულია *მეტყველება* და უარყოფილია *ლაპარაკი*.

სხდომებზე განხილულ ტერმინთა რაოდენობა 369-ს აღწევს. თუმცა არის შემთხვევები, როდესაც ერთი და იგივე ტერმინი სხვადასხვა სხდომაზე არის გამეორებული (მაგ. *დიფტონგი* და *დიფთონგი*).

ტერმინებს ძირითადად ერთვის რუსული ვარიანტი ტერმინის შინაარსის სიცხადისათვის, იშვიათად – გერმანული ან ლათინური, თუმცა ჩანს, რომ სექცია ცდილობს ქართული ვარიანტების დამკვიდ-

რებას, სადაც შესაძლებელია (მაგ. *ლათინური* უარყოფილია, მიღებულია *ლათვიური*).

რიგ შემთხვევაში ტერმინს თან ახლავს კომენტარი, სექციის რომელიმე წევრის განსხვავებული აზრი ამ ტერმინის შესახებ. მაგ., *artikel - წილაკი* – საერთო მიღებული ფორმა და ფრჩხილებში მიწერილი აქვს ს. გორგაძის ვარიანტი – *სქესწილაკი*.

ასევე, ერთ-ერთ სხდომაზე დაადგინეს ტერმინოლოგიის შესახებ მოხსენების წარმოდგენისთვის ჯილდოს დაწესების თაობაზე, 100 ტერმინი ჩაითვალოს ერთ მოხსენებად და მომხსენებელს გამოეყოს თანხაო (ხი. 1430 : 4).

ოქმებში ტერმინები თემატურადაა დალაგებული. გამოვყოფთ ტერმინთა ჯგუფებსა და განვიხილავთ ოქმებში წარმოდგენილი ტერმინების ნაწილს:

1. ენათა და ენათა ჯგუფების დასახელებები/სახელწოდებები:

აქ მიღებული იქნა *ირანული* ენა ნაცვლად *ერანულისა*, *სომხური* ნაცვლად *არმენულისა*, *გერმანიკული ენები* ნაცვლად *ნემეცურისა*, *ბალტიკური* ნაცვლად *ბალტიურისა*, *ლიტვური* ნაცვლად *ლიტავურისა*, *ლათვიური* ნაცვლად *ლათინურისა*; მსჯელობენ ტერმინზე „მშობლიური“ თუ მშობლური, რომელზეც საგანგებო მოხსენების მომზადება დაევალა გ. ახვლედიანს (ხი. 1430: 16).

2. მეორე ჯგუფში გავაერთიანეთ და პირობითად ზოგადენათმეცნიერული ვუწოდეთ შემდეგ ტერმინებს: *კილო* (პარალელურად დიალექტი), *კილოკავი*, *ქცევა* (говоръ), *მეტყველება* (речь) ნაცვლად *ლაპარაკისა*, *სამწერლო/სალიტერატურო ენა*; მართებულად მიჩნეულია *გრამატიკული წესი* და არა *საგრამატიკო*; *შინაგანი მეტყველება*, *გარეგანი მეტყველება* და სხვა მრავალი. საკუთრივ ტერმინი *ენათმეცნიერება* უკვე ერთ სიტყვად იწერება განსხვავებით 1918 წლის „ენათმეცნიერების შესავლისა“.

3. ფონეტიკა/ფონოლოგიის ტერმინები:

აღსანიშნავია ტერმინ *ფონოლოგიის* უარყოფა *ფონეტიკის* სასარგებლოდ, როგორც ჩანს, ეს ორი სფერო ცალკე დარგებად არ აღიქმება, ხოლო ის ტერმინები, რომელთაც განიხილავენ სხდომებზე, ძირითადად, მართლაც ფონეტიკას მიეკუთვნება. მაგ.: მიღებულია *მჟღერი* და უარყოფილია *ბოხი* (ბგერა); აქვე ვხვდებით ტერმინებს: *თავკიდური*, *ბოლოკიდური*, *ბგერა*, *ბაგე*, *დისიმილაცია* ანუ *განსხვავება* და უარყოფილია *გამზგავსება*, *ასიმილაცია* ანუ *დამზგავსება* მაგრამ მოგვიანებით უწერიათ *დამსგავსება* *ნაწილობრივი* და *სრული*;

მაღალი ხმოვანი, ენისწვერი, ბგერინაცვალი (ჰ ს ზმნებში), მახვილი, თანხმოვანი ნაცვლად „ზომიერი ხმოვანისა“, ნარნარი ბგერა ნაცვლად მდინარისა, ბგერიცვალეა ნაცვლად ნაცვალმორიგეობისა, ორხმოვანი ანუ დიფთონგი, მეტათეზისი ანუ ბგერათგადასმა; ბგერის წარმოების პირველი და მესამე მომენტის აღსანიშნავად იღებენ ტერმინს აბგლიტი, იქვეა კომენტარი, რომ რადგანაც უცხო ენებში ეს უკვე მიღებული ტერმინია, სექციამ გადაწყვიტა მისი დატოვება ქართულში. ფიქსირებული, უძრავი მახვილის აღსანიშნავად მიღებულია ტერმინი მკვიდრი მახვილი, ხოლო დინამიკური, მოძრავი მახვილი აღინიშნება ტერმინით *მერყევი*.

4. მორფოლოგიის ტერმინები:

ბრუნვათა აღსანიშნავად ქართულ და ლათინურ სახელებს პარალელურად ტოვებენ: *აბლატივი* და *დაწყებითი*, *დატივი* და *მიცემითი* და ა.შ.; მაგრამ უარყოფილია ისეთი ფორმები, როგორებიცაა: *დატივური*, *გენეტივური* და მისთ.; *ურთობითი* ბრუნვა ანუ *თანხლებითი* (casus sociativus – თანაობითი); *თანდებითი* ბრუნვა (предложный падеж – წინდებულიანი); მიღებულია *ბრუნება* და ურყოფილია *კანკლედობა*; საინტერესოა, რომ *აგლუტინაციურის* აღსანიშნავად იყენებენ ტერმინს – *მწებვარე*; ნაცვალსახელთა ჯგუფების აღსანიშნავად ჩამოთვლილია: *უკუქცევითი*, *პიროვანი* (უარყოფილია *პიროვნებითი*), *მიმართებითი*//*რელატივი*, *დამოკიდებითი* ნაცვალსახელი; *მხოლოდ მრავლობითი* (plurale Tantum); *დაწყებითი* და *აღმატებითი* ხარისხი; *იბრუნვის* და არა *იბრუნება*; *მიმოხრა* უღვლილეობის მაგიერ; *კრებულობითი* და არა *კრებითი*; *ადიექტივი* ანუ *ზედსართავი* სახელი; *ზმნობრივი* ანუ *ვერბალური* ფორმა; *წინარეწარსული* (pluquamperfect); *ჩასართი*//*ინფიქსი*, *სართი*//*აფიქსი*, *ვნებითი* და *თვითვნებითი* (ვეჩაგვრინები'ს ტიპის ზმნებით).

5. სინტაქსის ტერმინებიდან აღსანიშნავია: *შეთანხმება*, *თანაშეხმობილი*, *მმართველობა*, *მართვა*, *მმართველი*, *მართვადი*, *შემასმენელი*//*შესმენილი*, *ქვემდებარე*//*სუბიექტი*; *შერთული წინადადება*; *პირდაპირი დამატება* (სახელობითი და აკუზატივიო.), *გვერდითი დამატება* (დანარჩენი ბრუნვებით).

6. სემანტიკისა და პრაგმატიკის ტერმინები: *ნაგარემოვევი*, *გამოცემა*, *წინასწარგანწყობილება*, *პირველდასაბამი*, *გადმოცემა*, *გამვლენელი*, *გავლენილი*, *პირდაპირი თქმა*, *სხვისმიერი თქმა*...

8 პუნქტუაციის ტერმინები: *წერტილმძიმე*, *ორწერტილი*, *მახილი*, *ფრჩხილები*, *ბრჭყალები*...

როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, ტერმინოლოგიის სექციის სხდომები 1923 წლის თებერვლამდე გაგრძელდა. ამ სხდომების შედეგები სამეცნიერო საბჭოს 1923 წლის 7, 14 და 28 ივნისის კრებებზე განიხილეს და კენჭი უყარეს. ბოლოს, 1923 წელს გამქვეყნდა გ. ახვლედიანის რედაქციით „ჩვენი მეცნიერების“ პირველ ნომერში დანართის სახით. ენათმეცნიერულ ტერმინთა ეს ლექსიკონი გაცილებით ვრცელია და მეტ ერთეულს შეიცავს, ვიდრე გ. ახვლედიანის პირად არქივში შენახული ოქმები; ასევე შესამჩნევია მცირეოდენი ცვლილებებიც; როგორც ჩანს, საბჭოს სხდომებზე სხვა ვარიანტებიც განიხილეს. მაგ.; ტერმინი *დრიჭოვანი*, სავარაუდოდ, ეხამუშებათ და 1923 წლის გამოცემაში პარალელურად მიუწერენ *სპირანტს*, რამაც საბოლოოდ ჩაანაცვლა კიდეც *დრიჭოვანი*; ამავე გამოცემაში ჩანს უფრო მეტი ლათინური ძირის ტერმინი ქართულის პარალელურად, მაგრამ *უღვლილე*-ბა ისევ მიღებული ჩანს, *კანკლედობა* კი – უარყოფილი.

აღსანიშნავია, რომ გიორგი ახვლედიანი ამ ტერმინთა ნაწილს უკვე იყენებს თავის პირველ სახელმძღვანელოში „ენათმეცნიერების შესავალი“ (1918 წ.), თუმცა იქაც პარალელურად რამდენიმე ტერმინი გამოიყენება ერთი და იმავე ცნების აღსანიშნავად, ავტორს არც დაწერილობა აქვს გადაწყვეტილი: შეიძლება შეგვხვდეს *წინაენის მიერი* ან *წინაენისმიერი*.

1928 წელს ენათმეცნიერებისა და ლიტერატურის ტერმინოლოგიას გამოსცემს მთავარი სატერმინოლოგიო კომიტეტი, რომელიც 1925 წელს შეიქმნა. ეს უკვე სხვა ისტორიაა, რომელიც ფილიპე მახარაძესთან ერთად ვუკოლ ბერიძესაც უკავშირდება (ვრცლად იხ. ლ. ქაროსანიძე 2014 : 179).

რა თქმა უნდა, ენათმეცნიერული ტერმინოლოგიის შექმნა არ დაწყებულა მე-20 საუკუნეში, თუმცა ზემოთ განხილული ლექსიკონები ნამდვილად იყო ახალი ეტაპი და მიდგომა ქართული მეტაენის შექმნის საქმეში. ზოგი ეს ტერმინი უკვე არსებობდა პირველ ქართულ ზოგადი ენათმეცნიერების სახელმძღვანელოში, ზოგი კი – სექციის მსჯელობის შედეგი ჩანს. ოქმებში განხილული ტერმინების უმრავლესობა შევიდა 1923 წელს გამოცემულ ენათმეცნიერების ტერმინების დანართში, თუმცა 1928 წელს გამოცემულ ლექსიკონში ცვლილებებიც გვაქვს. ძლიერდება ტენდენცია ლათინური ტერმინების ქართულის პარალელურად დამკვიდრებისა, ამავე დროს ამ ლექსიკონში ბევრ საინტერესო ქართულ ტერმინსაც ვხვდებით, რომლებიც დღეს არ გამოიყენება სამეცნიერო დისკურსში.

ჩვენ შევეცადეთ ეს ტერმინოლოგიის ლექსიკონები შეგვედარებინა ერთმანეთისათვის, ასევე, გაგვეთვალისწინებინა ზემოთ გაანალიზებული საარქივო მასალაც. ეს ტერმინები გადავამოწმეთ გ. ახვლედიანის „ენათმეცნიერების შესავალშიც“. ცხრილი #1-ში წარმოვადგენთ რამდენიმე თვალსაჩინო მაგალითს:

ცხრილი 1¹

1918	ოქმები	1923	1928
თავკიდური, ბოლოკიდური	თავკიდური, ბოლოკიდური (an-auslaut)	ანლაუტი ანუ თავკიდური ბგერა, აუსლაუტი ანუ ბოლოკიდური ბგერა	ანლაუტი ანუ თავკიდური ბგერა, აუსლაუტი ანუ ბოლოკიდური ბგერა
კბილბაგეობითი	კბილბაგისმიერი	კბილბაგისმიერი	ლაბიოდენტალური, კბილბაგისმიერი
ცხვირისმიერობა, ნაზალიზაცია	ცხვირისმიერობა, ნაზალიზაცია	ცხვირისმიერობა, ნაზალობა	ნაზალიზაცია
ხმოსანი სიმები	ხმოსანი სიმები	ხმოსანი სიმები	ხმის სიმები
მერყევი მახვილი	მერყევი მახვილი	მერყევი მახვილი	დინამიკური მახვილი
	მყისთანადი	მყისთანადი, სიმულტანური	მყისთანადი, სიმულტანური, იმავდროული
	თანაშეხმობილი	თანამზგერი	თანამზგერი
დამოკიდებული წინადადება	დამოკიდებითი	დამოკიდებული წინადადება	თანაწინადადება, დამოკიდებული წინადადება
შემწეობითი ზმნა		შემწე ზმნა	
დიფტონგი, დიფთონგი	ორხმოვანი, დიფტონგი	დიფტონგი, წყვილხმოვანა	დიფტონგი

¹ 1918 გულისხმობს გ. ახვლედიანის 1918 წელს გამოცემულ „ენათმეცნიერების შესავალს“; ოქმებში იგულისხმება საარქივო მასალა; 1923 აღნიშნავს ამ წელს გამოცემულ ენათმეცნიერების ტერმინების ლექსიკონ-დანართის მასალას, 1928 კი ამავე წელს გამოქვეყნებულ ლიტერატურისა და ენათმეცნიერების ტერმინოლოგიის ლექსიკონს (რომელიც 1925 წლის ტერმინოლოგიური კომიტეტის მუშაობის შედეგს წარმოადგენს).

კავშირი (დიფერენცირებული არ არის)		კავშირი კოორდინაციისა ანუ შემადგენელი	შემადგენელი კოორდინაციისა
არტიკლი	წილაკი	წილაკი	ართრონი, წილაკი, არტიკლი
არაპირდაპირი ბრუნვა	არასწორი ბრუნვა	არაპირდაპირი ბრუნვა, არასწორი ბრუნვა	არასწორი ბრუნვა

ზოგ შემთხვევაში ტერმინის მნიშვნელობის დადგენა რუსული, გერმანული და ლათინური თარგმანით თუა შესაძლებელი. მაგ., **თანაწევრის** რუსული თარგმანია „второстепенный член“, რაც დღევანდელ საენათმეცნიერო მეტაენაში წინადადების მეორეხარისხოვან, არამირითად წევრს გულისხმობს. როგორც ვხედავთ, დღევანდელი ტერმინი რუსულიდან პირდაპირი კალკია;

თავსართი პრა- (пра-) ოქმებში ორგვარად არის თარგმნილი: **წინაპარი** (წინაპარი ენა) და **პირველ-** (პირველქართული, პირველრუსული), თუმცა 1923 წელს მხოლოდ **პირველ-** შეიყვანეს პრეფიქსად, ხოლო 1928 წელს **პირველ-**ს ცვლის **წინარ-** (წინარენა, წინარქართული). 1918 წლის ენათმეცნიერების შესავალში გ. ახვლედიანი სინონიმებად იყენებს **წინაპარს** და **პრე-ენას**.

ენათა დასაჯგუფებლად ორი ტერმინი აქვს შემოთავაზებული გიორგი ახვლედიანს. 1924 წლის გამოცემაში გვხვდება: **ენათა მოდგმა** და **ენათა ოჯახები**;

ენათა მოდგმების - Sprachstämme-ს პირდაპირი თარგმანი იქნება ენათა შტოები; ეს ტერმინი დღეს გერმანულში აღარ გამოიყენება; რაც შეეხება **ენათა ოჯახებს**, გერმანული თარგმანია Sprachfamilien; ორივე ტერმინს თან ახლავს ჩამონათვალი.

ენათა მოდგმებია: თურქული, თურანული, იაფეტური, ინდო-ევროპული, მონღოლური, სემური, უნგრულ-ფინური, ქამური; ენათა ოჯახებია: ბალტიკური, ერანული, გერმანიკული, იტალიკური, კელტური, სლავური, რომანული, ქართული; ამ ჩამონათვალიდან ნათლად ჩანს, რომ ტერმინი „**ენათა ოჯახები**“ სინამდვილეში აერთიანებს ენათა ჯგუფებს.

1928 წლის გამოცემაში უკვე **ენათა ოჯახი** და **ენათა ჯგუფი** გვხვდება (ჩამონათვალის გარეშე); აშკარაა, „**ოჯახს**“ მიენიჭა უპირა-

ტესობა „მოდგმასთან“ შედარებით, თუმცა ტერმინი „მოდგმა“ ლექსიკონში მაინც გვხვდება, როგორც „ოჯახის“ სინონიმი.

ამგვარად, 1920-იანი წლების საენათმეცნიერო ტერმინოლოგიური მუშაობა მჭიდროდაა დაკავშირებული გიორგი ახვლედიანთან. იმ პერიოდში გამოცემული თუ სამუშაო მასალის ანალიზი მკაფიო წარმოდგენას გვიქმნის ტერმინოლოგიაზე მომუშავე მეცნიერთა საქმისადმი დამოკიდებულებასა და ტერმინთა სტანდარტიზაციის პროცესზე.

ლიტერატურა

ახვლედიანი, 1918 – გ. ახვლედიანი, ენათმეცნიერების შესავალი, ტფილისი, 1918.

ახვლედიანი, 1949 – გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, თბილისი, 1949.

გორგაძე, 1925 – ს. გორგაძე, ახალი სალიტერატურო ქართულის ისტორიიდან, მნათობი, #1 (9), 1925, გვ. 201-206.

იკე, 1991 – იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XXX, თბილისი, 1991.

კეკელიძე, 1921 – კ. კეკელიძე, სალიტერატურო ქართულისთვის, პროექტი ქართული ორთოგრაფიის სადაო საკითხების მოსაწესრიგებლად შემუშავებული საორგანიზაციო კომისია და მიღებული სასწავლო კომიტეტის მიერ, ტფილისი, 1921.

ლეჟავა, 2004 – ლ. ლეჟავა, თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის ისტორიიდან (სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი კომისიები), ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, ტ. XII, თბილისი, 2004, გვ. 5-73.

ლეჟავა, აფრიდონიძე, 1991 – ლ. ლეჟავა, შ. აფრიდონიძე, ქართული მეტყველების კულტურის განყოფილება, იკე, XXX, 1991, გვ. 66-73.

ლიტერატურისა და ენათმეცნიერების ტერმინოლოგია, გ. ახვლედიანის რედაქციით, 1928

მასალები საენათმეცნიერო ტერმინთა ლექსიკონისათვის I გიორგი ახვლედიანი, (შემდგენელი მ. ოსაძე), თბილისი, 2010.

საენათმეცნიერო ტერმინოლოგია გ. ახვლედიანის რედაქციით. ჟურნ. „ჩვენი მეცნიერება“, 1923, N 2-3, გვ. 1-16. ცალკე ამონაბეჭდი.

საქართველოს სსრ კონსტიტუციური აქტების კრებული, 1921-1978 (შემდგენელი გრ. ერემოვი), თბილისი, 1983.

სახალხო საქმე, #803, 17 აპრილი, 1920.

ქაროსანიძე, 2017 – ლ. ქაროსანიძე, ანტიკურ-ბიზანტიური თეორიები ენის შესახებ და ქართული გრამატიკული აზროვნება, თბილისი, 2017.

ქაროსანიძე, 2014 – ლ. ქაროსანიძე, ტერმინოლოგია _ ქართული ენის ხვალისდელი დღე, ტერმინოლოგიის საკითხები I, თბილისი, 2014 : 179.

ღამბაშიძე, 1972 – რ. ღამბაშიძე, ტერმინოლოგიური მუშაობა საქართველოში, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წ. I, 1972, გვ. 14-27.

შანიძე, 1920 – აკ. შანიძე, ორთოგრაფიის რეფორმისათვის, ტფილისი, 1920.

შლაპენტოხი და სხვ. 2008 – Shlapentokh, V., E. Shiraev, and E. Carroll. 2008. *The Soviet Union: Internal and External Perspectives on Soviet Society*. Palgrave Macmillan.

საარქივო მასალა: გიორგი ახვლედიანის პირადი არქივი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მუზეუმი.

Maka Tetradze

**The way of the Development of Georgian Linguistic
Terminology based on Archival Data and
First terminological Dictionaries**

Summary

This paper discusses linguistic terminological work performed in the first decade of the Sovietization of Georgia, the starting point for this study being Giorgi Akhvlediani's personal archive stored at the Museum of the Tbilisi State University.

Centralized language policies implemented by the Government of the Democratic Republic of Georgia (1918-1921) implied standardization of the literary language, as well as terminology planning, this process being interrupted by the Bolshevik occupation of the country (1921). The planned conference dedicated to the reformation of the literary language was cancelled, and the organizing commission was moved to a newly established State Scientific Board, where it was named a "terminological section". It took the responsibility of working on terminological and language planning policies. In this paper, I argue that in the first years of the Soviet era, the Board was to a lesser extent controlled by the Government if compared to later periods, although the goal of the policies had changed. The files I have managed to locate in Akhvlediani's archive describe in detail meetings of the aforementioned section. The minutes of the meetings are 10 in total, the period of the meetings covering the time span from 22.09.1922 to 21.01.1923. The members of the Board were G. Akhvlediani, A. Shanidze, K. Kekelidze, G. Natadze, D. Uznadze, and S. Moseshvili. As is well-known, this section did not function for long. In 1925, when the new language policy was launched and supervised by P. Makharadze (Karosanidze 2014: 179), another terminological committee was founded.

There is a list of accepted and rejected linguistic terms which I group in the following way: (a) languages and language groups names, (b) general linguistic terms, (c) phonetic/phonological terms, (d) terms relevant to morphology, (e) terms relevant to syntax, and (f) terms relevant to semantics and lexicography.

These data have also been double-checked against the background of the linguistic terminology dictionaries published in the 1920s, in particular, the appendix of glossary edited by Akhvlediani (1923), which was likely to be a result of the discussion described in the aforementioned minutes, and the bilingual dictionary of linguistic and literature terms (both Russian-Georgian and Georgian-Russian) which saw the light in 1928. It should also be mentioned that some of the terms defined therein had already been used by Akhvlediani in his 1918 “Introduction to Linguistics”.

This paper also features a table which demonstrates the development of the use of particular terms. It has been possible to trace a tendency to use, beside Georgian terms, their Latin counterparts that came into force and sometimes became privileged (cf. e.g. *merq'evi maxvili* ‘erratic stress’ vs. *dinamik'uri maxvili* ‘dynamic stress’). In the pertinent publications, a number of such terms has been detected which were later on rejected by Georgian linguists and are not in use nowadays. These terms evidently have a historical value.

Furthermore, this paper provides an analysis of the development of particular terms, e.g. the prefix *p'ra-* (cf. Russian *npa-*) being translated into Georgian as *c'inap'ar-* ‘arch-’ (as in e.g. *c'inapari ena* ‘proto-language’) and *p'irvel-* ‘first’ (as in e.g. *p'irvelkartul-* ‘Early Georgian’, *p'irvelrusul-* ‘Early Russian’) in the minutes; in 1923, the prefixal part *p'irvel-* was chosen for the dictionary, but in 1928 it was substituted by *c'inar-* ‘pre-’ (*c'inarkartuli* ‘Pre-Georgian’, *c'inarena* ‘pre-language’) in the dictionary.

The analysis of these and similar examples provides an attempt to demonstrate Georgian linguists’ methods and attitudes to terminological work and the process of language standardization in the 1920s.